

Голові спеціалізованої вченої ради К 32.051.03
у Східноєвропейському національному
університеті імені Лесі Українки

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну працю О.М.Федчука «Волинська духовна семінарія в умовах радянської тоталітарної системи (1945–1964 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Волинська духовна семінарія з часу свого заснування відігравала надзвичайно важливу роль у житті Православної Церкви на Волині, і нині продовжує цю високу духовно-педагогічну місію. Зі стін Волинської духовної школи вийшло чимало видатних і самовідданих пастирів та архіпастирів Церкви Христової, багато випускників цієї семінарії стали мучениками і сповідниками в часи панування агресивної політики державного атеїзму.

Плідний та стражденний одночасно період існування Волинської духовної семінарії (ВДС) в Луцьку в 1945–1964 рр., яка стала жертвою сумнозвісних «хрущовських гонінь» межі 1950/1960-х рр. (покликаних повністю знищити Православну Церкву), і досі залишається як малодослідженим, так і перспективним з погляду поглибленого вивчення історії Православ'я в Україні, традицій підготовки пастирських кадрів, науково-педагогічної діяльності у духовній сфері.

Вивчення минулого ВДС відкриває додаткові науково-пізнавальні можливості для студіювання історії православної конфесії в Україні, підготовки священнослужителів (включаючи вилучення повчального історичного досвіду

для сучасної системи освіти УПЦ), особливостей тогочасних державно-церковних відносин, церковної біографістики тощо.

Крім того, Волинська духовна семінарія діяла як структурна складова Волинсько-Ровенської єпархії, котра вважалася однією із провідних у Руській Православній Церкві радянського періоду. Відтак без урахування її історії не можливо відтворити цілісну картину буття Православ'я на Волині та в Україні.

Наведені міркування, на нашу думку, визначають **актуальність дисертаційної праці** О.Федчука. Не викликає **заперечення наукова новизна дисертації**, адже у ній, зокрема, вперше здійснено комплексний аналіз функціонування ВДС в умовах радянського політико-ідеологічного ладу, розкритото особливості навчально-виховного процесу у семінарії, спрямованого на формування радянського типу духовенства, введено значну кількість неопублікованих раніше документів, що розкривають становище ВДС в умовах радянської дійсності.

Здобули уточнення або дальшого дослідження біографічні відомості про викладачів та семінаристів, механізм контролю за навчальним закладом уповноваженого Ради у справах РПЦ, питання репресій проти викладачів та семінаристів та обставин закриття навчального закладу як промовистого прикладу цілеспрямованих утисків на Православну віру в атеїстичному СРСР.

Дисертація виконана в рамках наукової теми «Україна за нової та новітньої доби: суспільство, політика культура» кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені лесі Українки. Матеріали роботи впроваджено у навчальний процес ВДС, відповідні навчально-методичні праці.

Наукова робота О.М.Федчука (протоієрея Олександра, проректора Волинської духовної семінарії) спирається на достатньо солідну **джерельну базу**. В її основу покладено значний масив архівно-документальних справ Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державних архівів Волинської та Рівненської області. Це дозволило автору не тільки дослідити за

першоджерелами організацію та повсякдення роботи духовного навчального закладу Волині, а й розглянути її у контексті тодішніх державно-церковних відносин, через призму діяльності апарату Уповноваженого Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР, регіонального уповноваженого Ради у справах церкви, ідеологічних підрозділів КП(б)У – Компартії України, місцевих органів партії та радянської влади.

Досліджено й впроваджено в матеріали дисертації справи з фондів Поточного архіву Волинської духовної семінарії, Архіву Волинського єпархіального управління УПЦ, Архіву Луцько-Волинського єпархіального управління УПЦ КП. Дисертантом, зокрема, введено у науковий обіг матеріали особових справ священослужителів РПЦ – викладачів й відповідальних співробітників ВДС, що є внеском у розвиток історико-церковної біографістики в Україні.

Суттєво доповнюють авторське дослідження матеріали архівних кримінальних справ на репресованих священнослужителів з фондів Галузевого державного архіву України. Цікавим доповненням є авторські інтерв'ю із сучасниками подій, що знайшли висвітлення у дисертації. Вивчено відповідні науково-документальні видання, матеріали періодичних видань другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ ст.

Обраний й застосований дисертантом комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних *методів дослідження* дозволяє адекватно вирішувати наукові завдання праці. З теоретико-методологічного погляду слушними видаються сформульовані автором властиві ознаки «клерикалізації» сучасної світської історичної методології (тенденційність, надання переваг одній із багатьох конфесій, апологетика історичної концепції певної конфесії, дотримання її ідеології тощо).

Здобувачем вивчено широке коло наукових праць радянського періоду й сучасних дослідників з історії Православної церкви в Україні, державно-церковних відносин, минулого Волині та земель Західної України у повоєнну добу, сумлінно визначено *стан наукового дослідження теми*.

Як видається, у дисертації в цілому досягнуто *дослідницької мети* із комплексного розкриття особливостей становлення й функціонування Волинської духовної семінарії в умовах радянського суспільного ладу, докорінних змін соціально-економічної й духовного-культурної ситуації в регіоні, поширення там політики державного атеїзму (включаючи прямі гоніння на Церкву як її крайній прояв). При цьому, на наш погляд, *здобуті такі важливі для розвитку історичної та історико-церковної науки результати:*

- досліджено сукупність чинників соціального характеру, змін у політичному курсі радянської влади стосовно ставлення до Православної Церкви («сталінський конкордат»), які уможливили відкриття Волинської духовної семінарії та специфіку її діяльності до середини 1950-х рр.;
- розкрито характер нового нищівного ідеологізованого наступу на Православ'я наприкінці 1950 – на початку 1960-х рр. з екстраполяцією його проявів на утиски духовної освіти, виявлено причини закриття ВДС;
- вивчено процес відновлення на Волині структур Московського патріархату після визволення краю від німецької окупації;
- виявлено особливості механізму й методів контролю за діяльністю семінарії з боку органів правлячої Компартії, органів влади та уповноважених структур державно-церковної політики, вплив ідеологічних чинників на обмеження роботи семінарії;
- показано застосування агентурно-оперативного моніторингу за діяльністю семінарії, її науково-педагогічного й змінного складу зі сторони органів державної безпеки, а також репресивні заходи по відношенню до викладчів й семінаристів;
- досліджено, в історичній динаміці, розвиток церковно-адміністративної, управлінської, організаційно-методичної та матеріально-побутової складових процесу творення ВДС;
- висвітлено спрямованість, організацію, зміст та навчально-методичну базу навчального процесу;

— охарактеризовано механізм відбору (відсіву) кандидатів на навчання в його єдності із офіційними настановами державно-церковних відносин, політикою радянзації регіону.

Наголосимо окремо на цінності авторського дослідження особливостей механізму інтеграції семінаристів (здебільшого вихідців із патріархально-селянського середовища регіонів, охоплених антирадянським повстансько-підпільним рухом, які отримали середню освіту та набули певної соціокультурної ідентичності в часи польського панування, критично сприймали радянську дійсність та комуністичну ідеологію) в новітню ідеологічну ситуацію та її вплив на навчальний процес в семінарії, що розширює пізнавальний діапазон дисертації з погляду вивчення соціальних та ментальних аспектів буття населення західноукраїнських земель у перші повоєнні роки, у процесі радянзації регіону та переформатування свідомості його людності.

Окремим вагомим дослідницьким результатом варто вважати історико-соціологічний аналіз викладацької корпорації та колективу семінаристів за соціальною, віковою, освітньою, демографічною та іншими ознаками.

Основні положення дисертації достатньо повно викладені у 13 наукових публікаціях, 5 із яких вміщено у фахових виданнях України, та одна — у зарубіжному.

Особливо доцільно відзначити видання здобувачем одноосібної монографії «Волинська духовна семінарія (1945–1964)» (Луцьк, 2013. 260 с.). Праця отримала високу оцінку в науково-церковному й громадському середовищі як пізнавальна та унікальна з погляду залучених першоджерел. Основні положення роботи апробовані на дев'яти наукових конференціях.

Висловимо *зауваження й полемічні судження* щодо змісту роботи.

Як видається, дисертанту доцільно було б поглибити аналіз впливу на духовну ситуацію в регіоні та світогляд викладацької корпорації ВДС складної ситуації в релігійній сфері часів гітлерівської окупації, насадження (підтримку) окупантами розколів в православному середовищі та ієрархії.

Водночас (оскільки йдеться про вплив на свідомість частини семінаристів

ідеології й практики українського націоналізму) варто було дати стислу характеристику позиції ОУН (С.Бандери) та політичних органів УПА щодо Православної Церкви, ставлення підпілля до кліру РПЦ в регіоні, а також до політики радянської влади щодо релігійної сфери в Західній Україні.

Дисертація виграла б від моніторингу (звичайно, вибіркового та можливого погляду джерел) подальшого служіння випускників Волинської духовної семінарії, характеристики урахування здобутків та традицій ВДС у роботі сучасного навчального закладу УПЦ у Луцьку.

Вельми спірним виглядає авторське твердження про небажаність «дотримання ідеї провіденціалізму та використання наукового понятійно-категоріального апарату, сформованого у церковному середовищі» (якщо останній, звичайно, не має свідомо кон'юнктурного характеру) світськими вченими в історико-церковних дослідженнях. Окрім обґрунтування й розвитку наведених настанов відомими істориками церкви й богословами із числа визначних діячів Церкви та священнослужителів (варто згадати, зокрема, працю єдиного в історії РПЦ священнослужителя – лауреата Державної премії СРСР у галузі науки і техніки, професора, доктора медичних наук, святителя Луки Кримського (Войно-Ясенецького), згаданий постулат відкриває продуктивний простір для інтеграції віри та історіософських пошуків, при обмежених можливостях «раціональної» науки для пояснення важливих природничих та суспільних феноменів.

Автору, який підготував кваліфіковане та джерельно обґрунтоване дослідження, доцільно було б запропонувати перспективні напрями подальшого дослідження теми та їх теоретичного узагальнення в інтересах історичних студій та духовної освіти.

Наведені зауваження не ставлять під сумнів, на наше переконання, самодостатній науковий характер дисертаційної праці о.Олександра Федчука.

На нашу думку, дисертаційна праця «Волинська духовна семінарія в умовах радянської тоталітарної системи (1945–1964 рр.)» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, в якому розв'язане важливе для розвитку історичної

науки наукове завдання щодо виявлення сутнісних рис функціонування духовного навчального закладу в умовах політики державного атеїзму в СРСР та форсованого перетворення суспільно-економічного ладу західноукраїнського регіону.

Праця відповідає державним кваліфікаційним вимогам, визначеним Постановою КМ України від 24 липня 2013 року № 567 та Наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40, а також паспорту спеціальності 07.00.01 – історія України. Вважаємо, що її автор Федчук Олександр Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,

**професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв, доктор історичних наук,
професор**

« 09 » жовтня 2018 р.

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Д.В.Веденєєв

заст. НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ ТА
ДОКУМЕНТОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
Степаненко